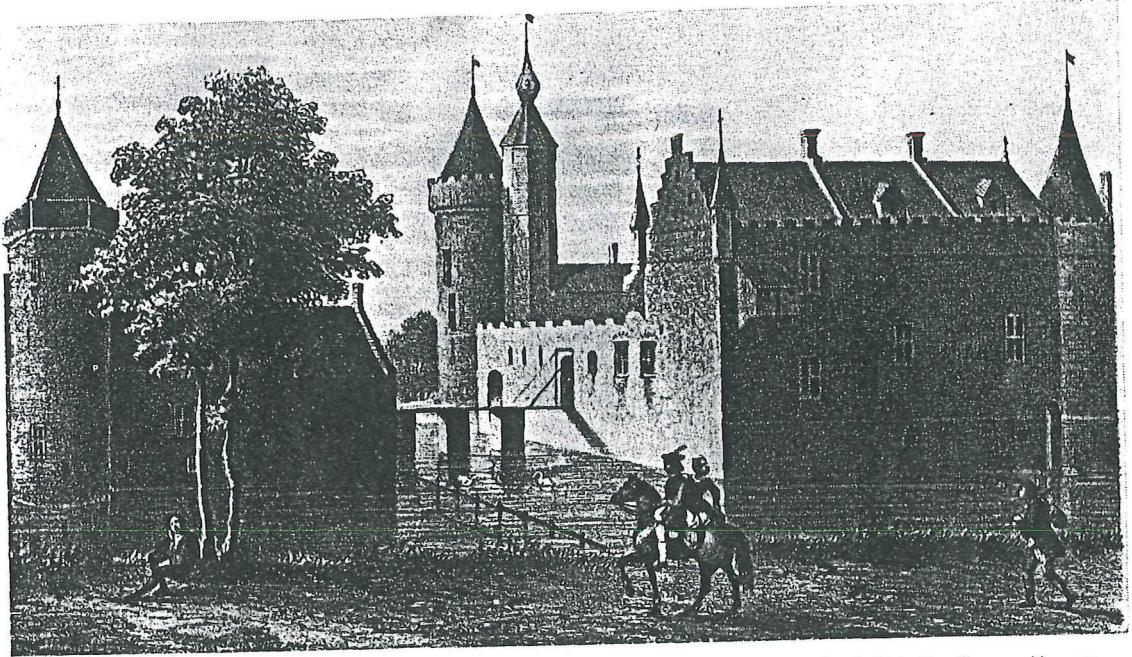

AJV

Het slot Aldegonde te West-Souburg. Uitzicht op het kasteel vanuit het zuidwesten; vgl. afb. 2 (Zel. III., Zeeuws Museum, foto Lamain, Middelburg).

Zeeuws Tijdschrift
nr. 22 (1972)
p. 108 - 112

J. A. Trimpe Burger

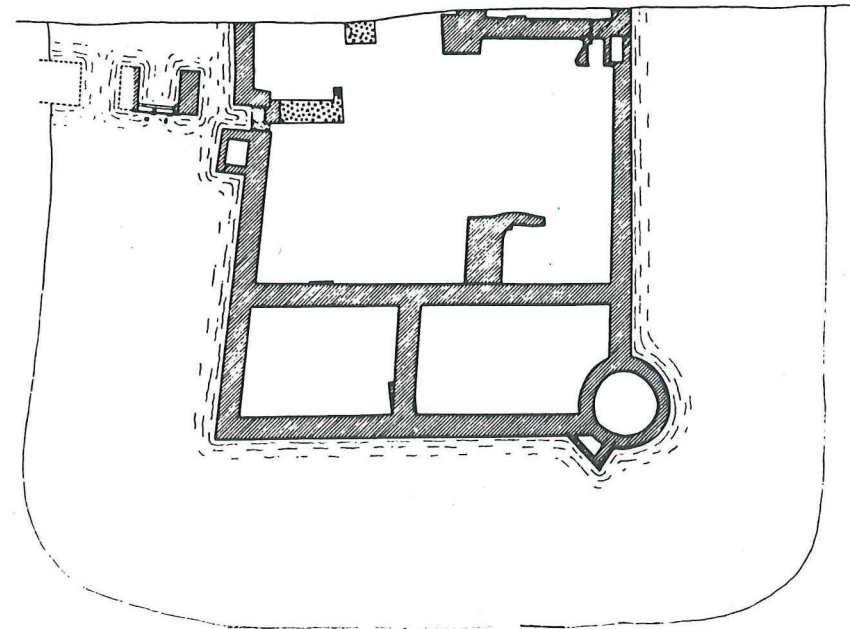
Het kasteel van West-Souburg, het latere slot Aldegonde

Het is misschien wat ver gezocht om in dit aan Vlissings bevrijding (1572-1972) gewijde nummer van het Zeeuws Tijdschrift een artikel op te nemen over het voormalig kasteel van West-Souburg, het latere slot Aldegonde. De voornaamste redenen zijn wel dat de gemeente Oosten West-Souburg sinds enkele jaren is ingedeeld bij de gemeente Vlissingen en dat er sedert die samenvoeging belangrijke opgravingen hebben plaatsgevonden.¹⁾ Het verband ligt dus niet zozeer in het verleden, maar meer in het Vlissingen van nu. Toch is het heel goed mogelijk dat het kasteel van West-Souburg in de angstige jaren van 1572/'73 als steunpunt voor de Watergeuzen een rol heeft gespeeld in de geschiedenis van Vlissingen. Ter herinnering de volgende feiten: Op 6 april 1572 verklaarde Vlissingen zich voor Oranje, op 4 mei gevolgd door Veere. De Geuzen waren echter te gering in aantal om het sterke Middelburg te nemen. Zij trokken zich terug op het kasteel te Souburg, waar ze met wisselend succes strijd leverden tegen de Spanjaarden. Ten slotte staken ze het bouwwerk in brand, opdat de Spanjaarden er geen gebruik

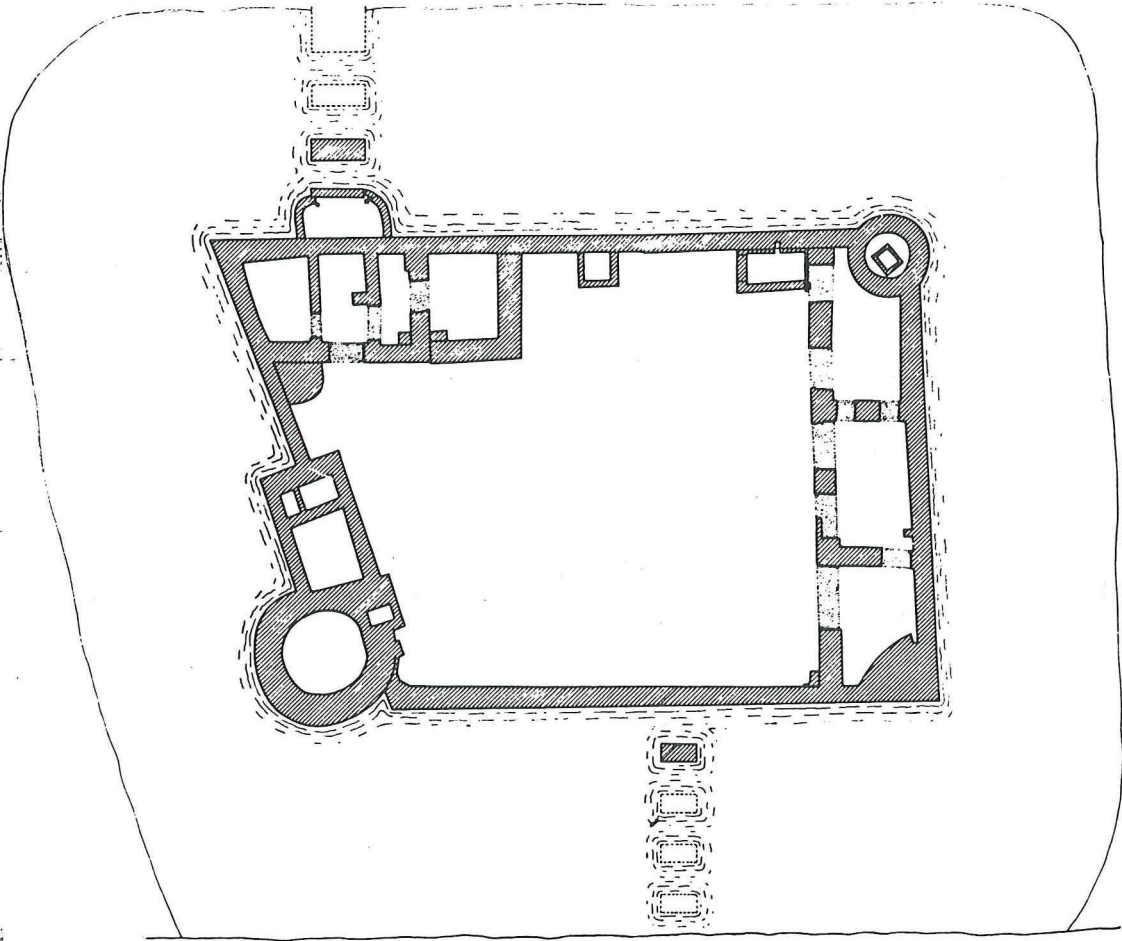
meer van zouden kunnen maken. Toen de Geuzen op 5 augustus 1573 het strategisch zo belangrijke kasteel te Rammekens in bezit namen en daarmee de verbindingswegen naar Middelburg voor een groot deel blokkeerden, volgde op 18 februari 1574 — na een langdurig beleg — de overgave van de Zeeuwse hoofdstad. Het toeval wil nu dat er bijna 400 jaar later, in januari 1972, een nieuwe slag woedde op de grondvesten van het roemruchte kasteel te Souburg. We zouden dit althans op kunnen maken uit de kop van een bericht in de Provinciale Zeeuwse Courant van 25 januari 1972: 'Vlissingen voert bouwslag op resten van slot Aldegonde'. Deze 'bouwslag' werd gestreden onder aanvoering van Gemeentewerken van Vlissingen, met betaalde hulp van het goed uitgeruste Aannemingsbedrijf Zeeland NV. Een groep 'oudheidkundigen' werd tijdig ingeschakeld om de belangrijkste kunstschaten veilig te stellen. De eerste schermutselingen vonden reeds plaats op 21 oktober 1971, toen men in het voorbereidend werk voor het leggen van een hoofdriolering in het nieuwe woningbouwplan Westerzicht, bij het

Kaart van de opgemeten funderingen van het kasteel West-Souburg (Tek. M. J. H. de Haan, R.O.B., Amersfoort). De twee bouwwerken dateren nagenoeg uit dezelfde tijd, vermoedelijk eerste helft van de 15de eeuw. Mogelijk is oorspronkelijk sprake van een hoofdburcht en een voorburch. Het oostelijk complex is door Marnix van St.-Aldegonde hersteld in 1578/'79.

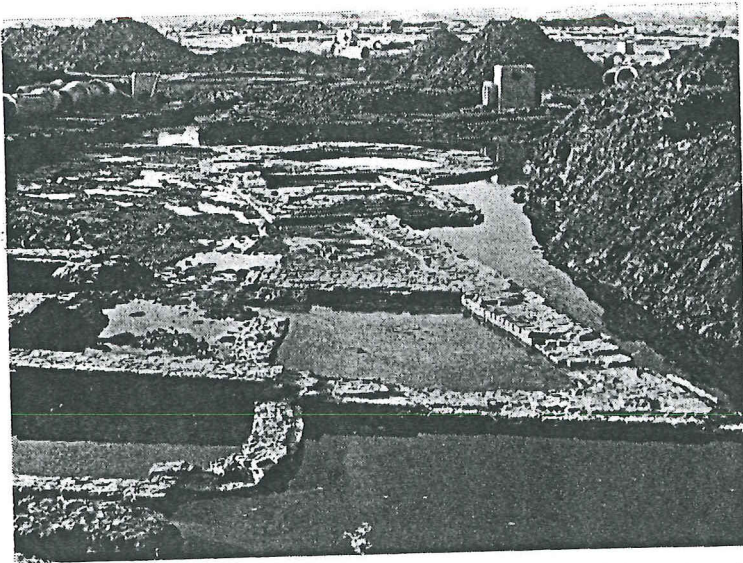
kasteel ALDECONDE
te West Souburg

- muerenring
- reconstruecties naar oude afbeeldingen
- verdunde afbeeldingen
- onbetreft
- huizeert

- 1) In 1969-1971 werd een groot deel van de Karolingische volks- of vluchtburcht te Oost-Souburg onderzocht (zie Zeeuws Tijdschrift 20, 1970, p. 1-8: Archeologisch nieuws uit Zeeland over de jaren 1968/1969.) In de winter van 1971/1972 is een onderzoek ingesteld naar de teruggevonden funderingen van het slot Aldegonde.
- 2) De opmefingen zijn onder barre weersomstandigheden verricht door technici van de R.O.B. te Amersfoort, de heren A. van Pernis en M. J. A. de Haan, waarvoor alle hulde. Bij het vooronderzoek in oktober-december 1971 hebben de heren B. Oele (uit Kapelle) en M. Kegel (uit Aardenburg), beiden correspondent en medewerker van de R.O.B., hun onschatbare diensten bewezen. Veel dank is verschuldigd aan de uitvoerders en opzichters van de n.v. Zeeland voor hun vriendelijke hulp en belangstelling, alsook aan de kraanmachinist voor zijn zeer vakkundig opgravingswerk.
- 3) Zie: Zelandia Illustrata, 4de afl., Middelburg 1876, p. 699-701; Verzameling van het Kon. Zeeuwsch Gen. der Wetenschappen; Zeeuws Museum Middelburg.
- 4) Veel gegevens in dit artikel, waarvoor de tijd van voorbereiding te kort was, zijn ontleend aan: B. J. de Meij, Het kasteel te West-Souburg.
- 5) Haar vader Jacob stierf enkele weken na het overlijden van haar grootvader Philips van Marnix aan dezelfde ziekte.
- 6) Aangezien een uitvoerige publicatie over het kasteel van Souburg wordt voorbereid door de gemeentearchivaris van Vlissingen, de heer N. Veldhuis (voor het geschiedkundig gedeelte) en schrijver dezes (het archeologisch gedeelte), zal er hier nu niet verder op worden ingegaan. De heer Veldhuis, die bij het opgravingswerk van het kasteel te Souburg ten nauwste was betrokken en voor de onmisbare historische achtergronden zorg droeg, zal deze zomer in het Gemeentemuseum te Vlissingen een tentoonstelling organiseren van de vondsten uit het slot Aldegonde.
- 7) Het adellijke geslacht van Souburg wordt eerst in 1249 genoemd. Het was Petrus van Souburg, die als gijzelaar in Vlaanderen moet voorkomen voor de graaf van Holland wegens een geschil met de graaf van Vlaanderen.

Opgegraven funderingen van het kasteel te West-Souburg in januari 1972 (Onderzoek R.O.B., Amersfoort).

slopen van een boerderij, op zware funderingen stuitte. De heer M. Hovijn van Gemeentewerken meldde deze ontdekking aan de archivaris van de gemeente Vlissingen, de heer N. Veldhuis, die op zijn beurt de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek waarschuwde, met de belangrijke toelichting erbij dat het z.i. zeer waarschijnlijk ging om de (herontdekte) overblijfselen van het in vergetelheid geraakte kasteel van West-Souburg, beter bekend als het slot Aldegonde. Een terstond verrichte proefopgraving leerde dat een uitvoeriger onderzoek zeer de moeite waard zou kunnen zijn. De funderingen van het kasteel bleken in een nog goede staat vlak onder het huidige maaiveld aanwezig (afb. 3). Bovendien lagen er in de modderige bodem van de vroegere grachten en privaten veel zeldzame voorwerpen in de vorm van luxueus glas- en aardewerk, bronzen borden, tinnen kannen e.v.a. (vgl. afb. 4). De juiste ligging, de afmetingen en de bouwgeschiedenis van het kasteel waren niet meer bekend. Het moest mogelijk zijn bij een algehele ontgraving veel hiervan te achterhalen of te verifiëren. Aangezien de funderingen 'op korte termijn' geheel uitgebroken zouden worden, viel er niet aan te ontkomen het onderzoek snel uit te voeren, hetgeen midden in de winter en bij een overlast aan grondwater geen gemakkelijke opgave was. In overleg met Gemeentewerken van Vlissingen en ons aanpassend aan het werkschema van het aannemingsbedrijf, zijn we er in een over en weer bijzonder plezierige verstandhouding in geslaagd, in januari 1972 het gehele kasteelcomplex te West-Souburg in kaart te brengen (afb. 2.)

Er zijn van het kasteel fraaie aanzichttekeningen bewaard gebleven,³⁾ maar een oriëntatie ont-

brak. Met behulp van de in 1972 verrichte opmetingen is het nu mogelijk elke aan ons overgeleverde tekening te lokaliseren. Zo zal het de lezer niet moeilijk vallen de hierbij afgebeelde gravure van P. Bast uit 1598 (afb. 5), waarop het kasteel vanuit het noordoosten moet zijn gezien, te vergelijken met de plattegrond op afb. 2. Het kasteel Aldegonde, zoals afgebeeld in 'Merkwaardige kastelen in Nederland' door J. van Lennep en W. J. Hofdijk, afb. 1 van dit artikel, is een aanblik van de tegenovergestelde kant, dus vanuit het zuidwesten.

De gravure van P. Bast (afb. 5) is gemaakt in 1598, het jaar van overlijden van de toenmalige belangrijke eigenaar van het kasteel, Philips van Marnix, Heer van St.-Aldegonde. Hij stierf te Leiden aan de pest. Marnix van St.-Aldegonde kocht het ambacht West-Souburg in 1578.⁴⁾ Bij deze koop behoorde het uitgebrande kasteel, het park met het herenhuis en de molen. Marnix liet het kasteel grotendeels herstellen, d.w.z. het oostelijk deel, waar hij in maart 1579 zijn intrek nam. Hij gaf het kasteel de naam van Aldegonde, als herinnering aan zijn vroegere, gelijknamige bezitting in Henegouwen. Na zijn overlijden in 1598 bleef het kasteel nog enige tijd in handen van zijn kleindochter,⁵⁾ Walburg van Marnix, die het in 1638 met het gehele ambacht van West-Sourg verkocht aan Middelburg. In 1678 werd alles weer doorverkocht aan Isaac van Peere, burgemeester van Vlissingen. Na nog enige keren van eigenaar verwisseld te zijn, is het slot in 1783 als afbraak verkocht. Een eilandje, omringd door de oorspronkelijke, oude

Tinnen kan, waarop het wapen van de heer van Borssele, heer van Brigdamme (foto R.O.B.). De heer Adriaan van Borssele, heer van Brigdamme, trouwde in 1451 met Maria van Borssele; zij woonden in het midden van de 15de eeuw op het kasteel. De kan werd gevonden in het privaat naast de brug aan de noordelijke zijde van het westelijke gebouw.

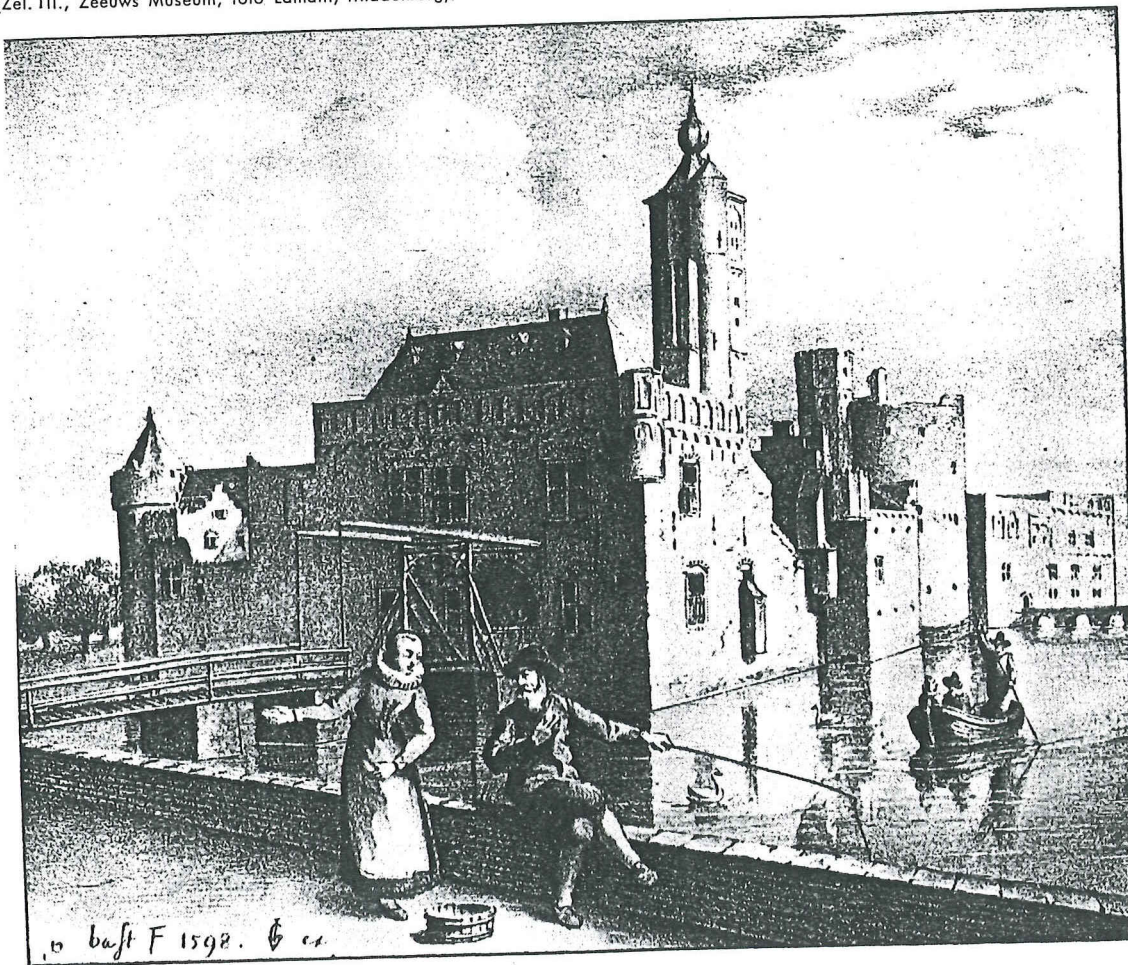

gracht van het kasteel, bleef nog lang bestaan. De gracht is in 1920 en later met gemeentevuil aangevuld; de laatste herinneringen aan deze historisch zo belangrijke plek in West-Souburg werden daarmee uitgewist. Ware dit niet gebeurd, dan zou er misschien nu nog iemand op het goede idee zijn gekomen, het eilandje met gracht op te nemen in een plantsoentje van het uitbreidingsplan Westervzicht!

Wat er zich in de vierhonderd jaar tussen 1572 en 1972 op en om het kasteel te West-Souburg heeft voorgedaan, is, zoals we hierboven hebben gezien, in grote lijnen goed te volgen. Ook de gebeurtenissen vanaf het midden van de 15de eeuw zijn, dank zij de historische berichtgevingen, vrij goed te achterhalen,⁶⁾ maar gaan we verder terug in de geschiedenis, dan beginnen zoals gewoonlijk de moeilijkheden. De datering van de (vele) vondsten (vgl. afb. 4) uit het kasteel te West-Souburg gaat niet vroeger dan hooguit het tweede kwart van de 15de eeuw, met andere woorden, het kasteel te West-Sou-

burg, waarvan in 1972 de funderingen zijn teruggevonden, kan moeilijk ouder zijn dan — ruim genomen — het begin van de 15de eeuw. Het probleem blijft dus bestaan: waar lag het oorspronkelijke kasteel of versterkt huis van de machtige heren van Souburg?⁷⁾ Om de zaak nog wat gecompliceerder te maken: In 1281 kocht ridder Nicolaas van Souburg, mogelijk de zoon van Petrus (zie noot 7), van de heer Diederic van Teijlingen de landerijen van Alblas, waar hij zich een kasteel stichtte, dat hij Souburg noemde. De overblijfselen van dit kasteel liggen ten noorden van Dordrecht in de Alblasserwaard, niet ver van Alblasserdam. De aankoop in 1281 heeft dus geen betrekking op het Walcherse Souburg, zoals wel eens is verondersteld. Hopelijk zal een hernieuwde studie van het historisch bronnenmateriaal, gecombineerd met mogelijk nog meer archeologische gegevens en vondsten, een oplossing brengen voor de vele leemten die er in de oudste geschiedschrijving van Oost- en West-Souburg zijn.

Het kasteel te West-Souburg. Gravure van P. Bast uit 1598. Gezicht op het kasteel vanuit het noordoosten; vgl. afb. 2. (Zel. III., Zeeuws Museum, foto Lamain, Middelburg).

Zeeuws Tijdschrift
jrg. 22 (1972)
p. 203-206

J. A. Trimpe Burger

Interessante vondsten uit de ruïnes van het kasteel van West-Souburg

In het Vlissingennummer van het Zeeuws Tijdschrift 22, 1972, 2 brachten we op pagina 108-112 een kort verslag uit over het onderzoek naar de overblijfselen van het in november 1971 herontdekte kasteel van West-Souburg (slot Aldegonde). We besteedden daarin aandacht aan de bouwgeschiedenis en de vroegere bewoners van het kasteel, waarbij we terloops melding maakten van de rijkdom en verscheidenheid aan bodemvondsten uit de grachten, privaten en afvalputten. Deze vondsten zijn inmiddels nader onderzocht, gesorteerd, zo mogelijk gerestaureerd en tenslotte getekend, gefotografeerd en beschreven. Zo waren er duizenden fragmenten van aardewerk die met wat geduld voor een belangrijk deel weer konden worden samengevoegd en gecompleteerd tot een zeer fraaie collectie kannen, kruiken, schalen, borden en curiositeiten. De verzameling bestaat natuurlijk voor een groot deel uit alledaags gebruiksgoed, keukengerief (afbeelding 1), maar daarnaast komen vrij veel voorwerpen voor die herinneren aan de weelde van weleer. Vooral de Bourgondiërs hielden er een luisterrijke hofhouding op na. Dat was in de tweede helft van de 15e tot na het midden van de 16e eeuw. Veel vorstelijke personen zijn er in deze periode te gast geweest op het kasteel. We noemen hiervan Maximiliaan van Oostenrijk, Karel de Stoute, Filips de Schoone en zijn vrouw Johanna van Aragon, Karel V en ook Prins Willem van Oranje. De belangrijke collectie vondsten afkomstig van het kasteel te West-Souburg zal in 1973 in een blijvende expositie te bezichtigen zijn in een daartoe speciaal ingerichte zaal van het Gemeentelijk Museum te Vlissingen. We willen de lezers van het Zeeuws Tijdschrift graag nu reeds de primeur geven enkele zeldzame voorwerpen te aanschouwen:

KACHELOVENS

In de grachten van het in 1572 door de Watergeuzen verwoeste kasteel zijn enkele honderden fragmenten teruggevonden van rijkversierde kachelovens. Onder een kacheloven moet worden verstaan een oven, omkleed met een bepaald soort uit klei vervaardigde en daarna gebakken tegels (Kacheln¹). Deze tegels zijn vooral in de 15e en 16e eeuw fraai versierd met reliëfs, waarin dikwijls aan de late gotiek ontleende ornamenten zijn verwerkt. De aanschaf

van een kacheloven was vrij duur en vergde ook veel plaats en speciale voorzieningen, vandaar dat zij vrijwel uitsluitend voorkwamen in openbare gebouwen en kastelen. De oudste voorlopers van de kacheloven ontstaan volgens Dubbe²) omstreeks de 12e eeuw in het Alpengebied. Nog steeds worden er in deze streek van dergelijke goede verwarmingsinstallaties gemaakt. De voordelen van een kacheloven zijn, naast een goed warmterendement, dat zowel het stoken als de rookafvoer in een aangrenzend vertrek plaats vonden. Het door de kacheloven verwarmde vertrek bleef daardoor vrij van stof, roet en rook.

De kacheloven die in het kasteel van West-Souburg heeft gestaan – mogelijk waren het er meerdere – was samengesteld uit nisvormige, aan de voorzijde groengeglazuurde tegels van roodbruin aardewerk

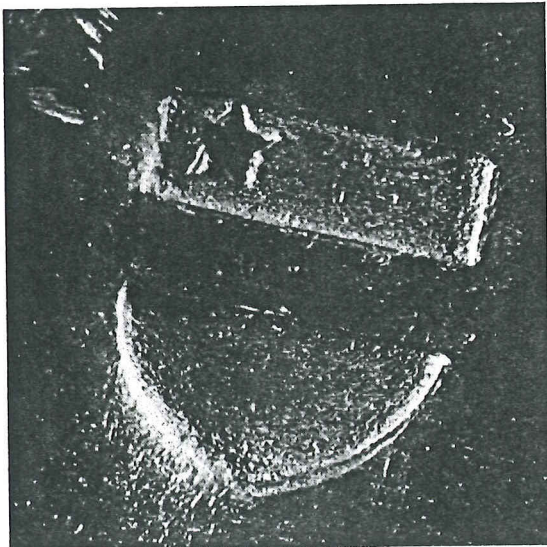
Afb. 1. Aardewerk uit de 15e en 16e eeuw, opgegraven in het voormalig kasteel van West-Souburg. (foto B. Oele; restauratie R.O.B., Amersfoort)

Afb. 2. Volledige tegel van een zogenaamde kacheloven; groen loodglazuur op witte ondergrond; roodbruin aardewerk; hoogte 31,0 cm; datering tweede helft 15e eeuw. (foto R.O.B.)

Afb. 3. Het wapen van de heer van Borssele van Brigdamme voorkomende op een tinnen kan, gevonden op het voormalig kasteelterrein van West-Souburg. (foto R.O.B.; hoogte van het wapentje 1,3 cm)

(hoogte 31,0, breedte 22,0, diepte 6,5 cm) (afbeelding 2). Ze zijn afgevormd. Op deze wijze konden vele, op dezelfde wijze versierde tegels worden vervaardigd. In West-Souburg troffen we drie typen nisvormige tegels aan, elk met een eigen versieringsmotief. Voorts behoorden tot de Souburgse kacheloven nog andere versieringselementen, zoals lijsten en pinakels, die vooral de bovenkrans van de oven zullen hebben getooid. Het interessante van een serie tegels uit West-Souburg is de combinatie van de er op voorkomende wapens, te weten het Bourgondische wapen, en dat van Cleef en Ravenstein. Nu weten we dat Anna van Bourgondië (bastaarddochter van hertog Philips van Bourgondië)³⁾ in 1469 in het huwelijk trad met Adolf van Cleef, heer van Ravenstein. Onze Souburgse kacheloven zal dus uit 1469 of (wat) later dateren!

Er zijn nog meer voorwerpen gevonden die door een er op voorkomend wapen nader zijn te dateren. Zulke stukken kunnen voor de archeologie erg belangrijk zijn, vooral als zij worden aangetroffen in een zogenaamd „gesloten vondstcomplex”, bijvoorbeeld een afvalput, een privaat, waardoor meerdere andere objecten, waarvan we weinig af mochten weten, nader gedateerd kunnen worden.

TINNEN KAN

In het Zeeuws Tijdschrift 22, 1972, 2, pagina 110, beeldden we een kostbare tinnen kan af waarop het wapen van de heer van Borssele van Brigdamme is ingestempeld onder de rand (afbeelding 3). Op de bodem komt als kwaliteitsmerk een (Engelse) roos voor (afbeelding 4). Heer Adriaan van Borssele van Brigdamme woonde sedert 1451 op het slot te West-Souburg. In 1457 huwde hij er met Anna van Bourgondië. Hij stierf in 1468. De tinnen kan dateert

Afb. 4. Roos-merkteken op de binnenzijde van de bodem van een tinnen kan. (foto R.O.B.; diam. roos 2,8 cm)

dus uit het midden van de 15e eeuw, en omdat zij gevonden werd in een privaat samen met zeer veel aardewerk (onder andere Rijnlands steengoed, afbeelding 5, en Spaanse majolica, afbeelding 6), luxueus glas, houten en benen gebruiksvoorwerpen (kammen, lepels, vaatjes), kinderspeelgoed (onder andere een propeschieter, een tol en serviesgoed), brons (schalen en sieraden), lood (onder andere lakenloodjes, afbeelding 7) en vele andere hebben we voor al deze voorwerpen, wat de datering betreft, een bepaalde richtlijn, maar we moeten er natuurlijk rekening mee houden dat een privaat lange tijd in gebruik kan zijn geweest.

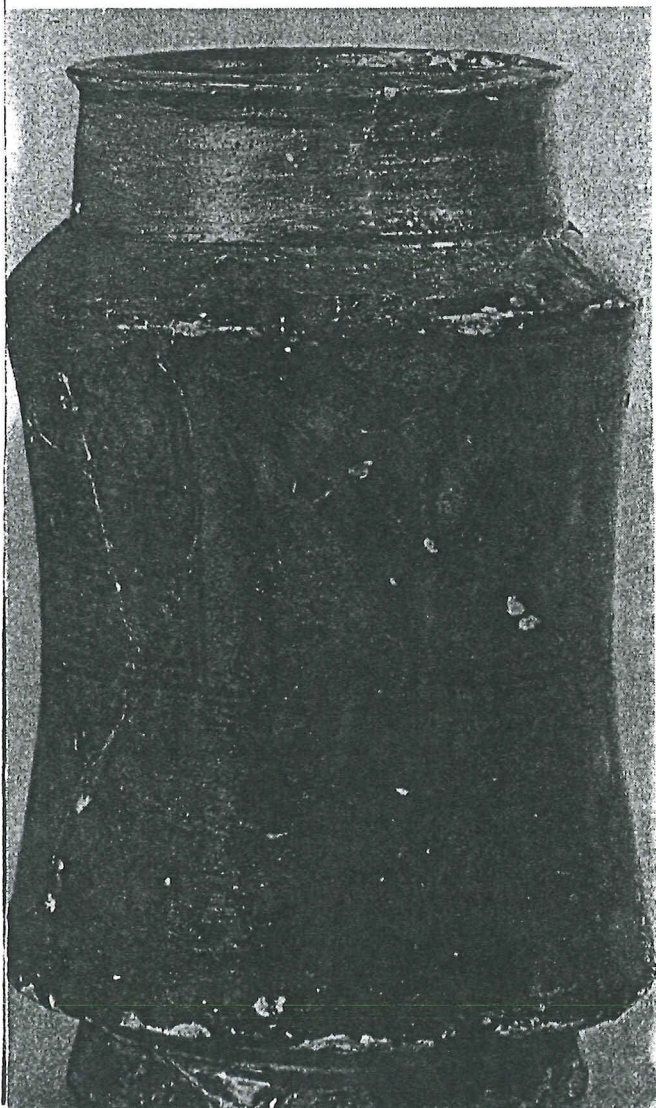
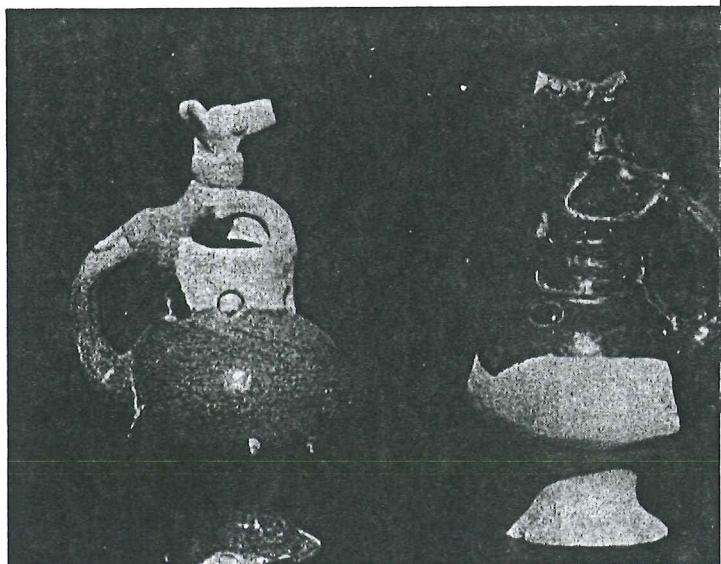
Afb. 5. Rijnlands steengoed uit een privaat van het kasteel te West-Souburg; datering eerste helft 15e eeuw. (foto B. Oele; restauratie R.O.B., Amersfoort)

Afb. 6. Arbarello van Spaanse majolica; donkerbruine figuren op lichtbruine ondergrond; kleurloos loodglazuur; hoogte 19,5 cm; datering tweede kwart 15e eeuw. (foto R.O.B.)

Afb. 7. Lakenloodje, diam. circa 4,3 cm. (foto R.O.B.)

Afb. 8. Fopkannetje van witte pijpenaarde; hoogte 14,0 cm; de linkse geel geglazuurd, de rechtse groen; de ontbrekende delen zijn met gips aangevuld; datering midden 15e eeuw. (foto B. Oele; restauratie R.O.B.)

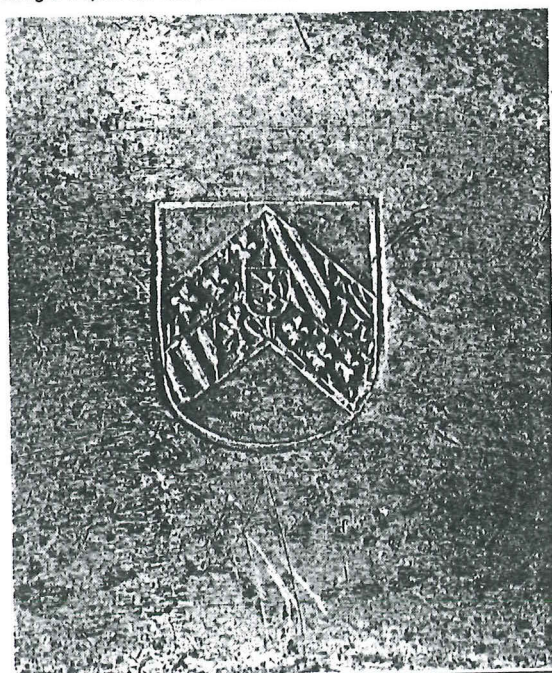

Bovenuit het privaat komt een grappig stukje aardewerk, een zogenaamd FOPKANNETJE (afbeelding 8, datering midden 15e eeuw). De enige manier om uit dergelijke kannetjes te „drinken” is, dat je aan de mond van het dierenkopje zuigt en dan tegelijkertijd je vinger houdt op een klein gaatje dat in de binnenkromming van het buisvormig oor van het kannetje is verborgen. Het kannetje is vervaardigd uit witte pijpstaard dat met een groene laag loodglazuur is overtrokken. Een tweede exemplaar, gevonden in de gracht is geheel geglazuurd.

Afb. 9. Metalen bord (diam. 26,0 cm) met ingestempeld wapen op de rand; in het midden slordig afgewerkte reparatie. (foto R.O.B.)

Afb. 10. Detailopname van het wapen op het bord van afbeelding 9; hoogte wapen 1,5 cm. (foto R.O.B.)

Afb. 11. Bakje met ten dele in een witbakkende klei uitgevoerde reliëfversieringen; roodbruin aardewerk met iets groenig loodglazuur; hoogte 14,5 cm, lengte 22,5 cm, breed 8,5 cm. (foto R.O.B.; restauratie O. Goubitz R.O.B.; drie van de vier mannenkopjes zijn bij de restauratie erbij gemaakt, één is er origineel).

BORD MET WAPEN

Uit de zuidelijke gracht van het kasteel is afkomstig een zwaar metalen bord (afbeelding 9). Het metaal moet nog nader worden onderzocht. Het lijkt een zilverlegering te zijn. Op de onder- en bovenzijde is een dikke laag lood aangebracht om een gat te repareren, hetgeen niet best is gelukt. Op de onderzijde van de rand staan enkele onduidelijke merken. Op de bovenzijde is een fraai wapentje ingestempeld (afbeelding 10), dat aan het Bourgondische wapen doet denken, vergelijk het wapen op de tegel van de kacheloven (afbeelding 2). De datering zal waarschijnlijk wel weer tweede helft 15e eeuw zijn.

Tot slot van deze kleine opsomming van merkwaardige vondsten uit het kasteel van West-Souburg nog een aardig voorbeeld van aardewerkkunst (afbeelding 11) in de vorm van een met maskers versierd bakje, dat naar men wel beweert, voor het inzetten van zwavelstokjes zou hebben gediend. Het is in ieder geval een zeldzaam stukje sieraardewerk, waarvan mij tot nu toe slechts één vergelijkbaar exemplaar bekend is. Het komt voor in de bekende verzameling van de heer H. J. E. van Beuningen (Rotterdam/Langbroek); het is afgebeeld in: „In kannen en kruiken”, Nederlands gebruiksaardewerk van de 11e tot de 16e eeuw, Museum Boymans van Beuningen, Rotterdam 1963. Beide bakjes hebben een gekanteelde bovenrand en ten dele in gele sliib uitgevoerde maskers; het glazuur is groenig tot kleurloos loodglazuur. De datering zal vermoedelijk tweede helft van de 15e eeuw zijn.

Voetnoten:

1. Duits: Kachel; Nederlands: kachel of kakel. In oude inventarissen en rekeningen worden de ovens aangeduid als „Cacheloven, kachelavent, kacheloven of stave. Zie B. Dubbe, De kacheloven in onze gewesten, pagina 18 (Uitgave N.V. De Tijdstroom, Lochem 1966).
2. B. Dubbe: De kacheloven in Nederland, in: Mededelingenblad van de vrienden van de Nederlandse ceramiek, 32, 1963, pagina 1 (-31).
3. Anna van Bourgondië was voordien gehuwd geweest met Adriaan van Borssele, heer van Brigdamme; hij overleed op 6 juni 1468.